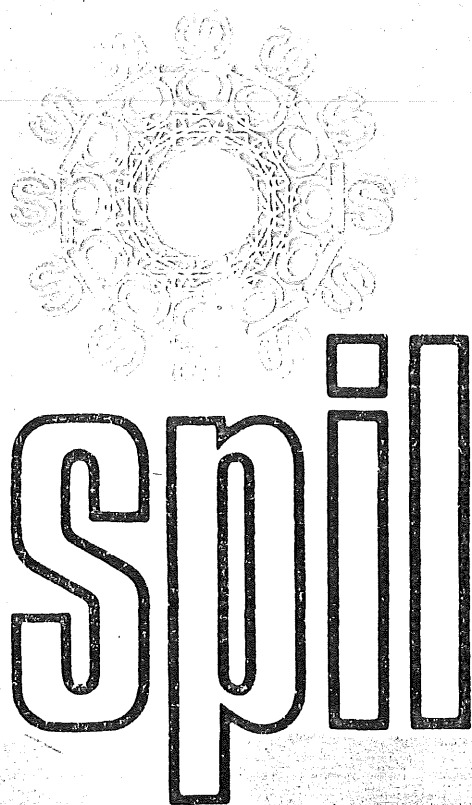

Spil

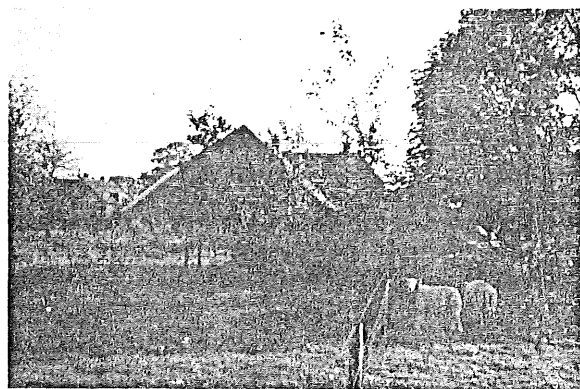
**Kritisch kwartaaltijdschrift
met achtergrondjournalistieke en
populair-wetenschappelijke bijdragen
over de problemen van de landbouw
en van de plattelandssamenleving
hier en elders**

Winteraflevering 1985/41-42

Losse nummers f 10,-;
serie van vier seizoennummers
en één boekaflevering f 40,-

**Stichting Uitgeverij Manifest
Slootsdijk 9
7261 SB Ruurlo**

ISSN 0165-6252

„Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw”

bijeengeraapt en in een overzichtelijk verband
gelegd door Leidse milieubiologen onder leiding
van Wouter van der Weijden, worden in dit nog
winterse nummer besproken door
wereldvoedselkundige Doeke Faber en
milieubeheerder Ernst Ford. Jan Douwe van der
Ploeg trekt zich eraan op en stoot zich eraan in zijn
analyse van

De crisis van het „koploper”-model

terwijl Eppo Bolhuis en
Jaap Nieuwenhuize een
wat taaië, maar
informatieve „kroniek”
bijdragen over de in een
acuut stadium gekomen
mestproblematiek. En
alsof het boeren- en
landarbeidersleven nog
niet ingewikkeld genoeg
zou zijn, neemt
diezelfde Nieuwenhuize
samen met enkele
buitenlandse
strijdmakkers stelling
„Gegen den Neo-
Agrarkonservatismus”,
– óók in de kolommen
van Spil?

De basis voor een Europees boerinnenplatform

leggen Ans Hobbink
en Ria Vogels met hun
schetsen van
emancipatorische
trends, in Utrecht
respectievelijk Ierland.
Kees de Wit, Bart van
Steenbergen en Joop
den Uyl buigen zich
opnieuw over de
„B.T.V.” van de W.R.R.,
laatstgenoemde twee
de discussie
toespitsend op de
vraag:

Hoe groen is eigenlijk rood?

ISSN 0165-6252

Het tijdschrift *Spil* verschijnt (voorshands) met een frequentie van vier seizoenafleveringen, alsmede één boekaflevering per jaar. Het biedt achtergrondjournalistieke en populair-wetenschappelijke bijdragen over de problemen van de landbouw en de daarmee samenhangende sectoren, en van de plattelandsamenleving als geheel (inclusief het daar functionerende midden- en kleinbedrijf). De redactie van *Spil* streeft ernaar, deze problemen niet uitsluitend binnen een Nederlandse context aan de orde te stellen. Historisch-analytische benaderingen vindt zij erg belangrijk.

Administratie en redactiesecretariaat:
Slootsdijk 9, 7261 SB Ruurlo; telefoon 05735-2075; postgirorekening 3690217.

Voorlopige redactie:

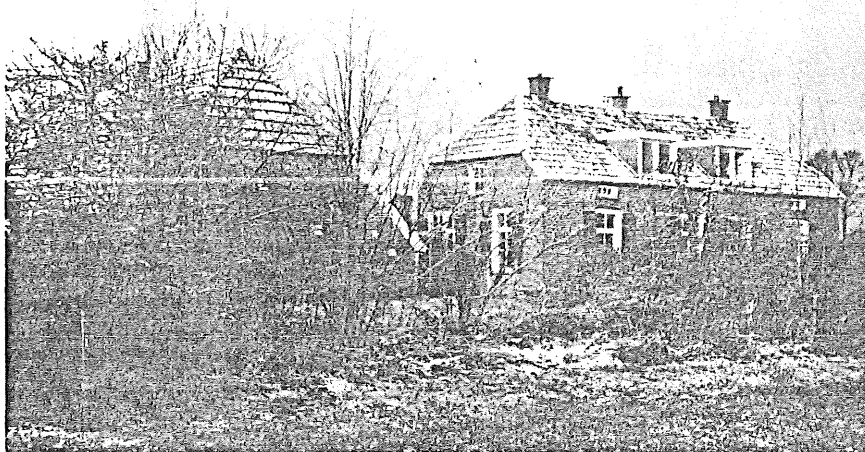
Ans Hobbelinek, Jaap Nieuwenhuize,
Frans Nijhuis, Arend Voortman
(eindredactie en layout), Henk Wesseling
en Dick van Zijderveld.

Medewerkers aan deze aflevering:

Eppo Bolhuis, medewerker voor Landbouw en Economische Zaken van de P.v.d.A.-fractie in de Tweede Kamer;
Arie van den Brand, medewerker van de Volkshogeschool Bergen; *Doeke C. Faber*, adjunct-directeur van de Stichting Onderzoek Wereldvoedselvoorziening;
Ernst Ford, medewerker van het directoraat-generaal voor de Milieuhygiëne van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer; *Ans Hobbelinek*, wetenschappelijk assistente bij de vakgroep Voorlichtingskunde van de Landbouwhogeschool; *Günther Horzetsky*, hoofdbestuurslid van de Gewerkschaft Gartenbau, Land- und Forstwirtschaft im D.G.B.; *Frans-Bauke van der Meer*, medewerker van de Technische Hogeschool Twente en als zodanig onder meer betrokken bij het „Boerderij“-project; *Jaap Nieuwenhuize*, sociaal-economisch beleidsmedewerker van de Voedingsbond F.N.V.; *Frans Nijhuis*, wetenschappelijk medewerker van de Rijksuniversiteit Limburg; *Jan Douwe van der Ploeg*, agrarisch socioloog, verbonden aan de vakgroep Agrarische Sociologie van de Niet-Westerse Gebieden van de Landbouwhogeschool; *Fleming Smit*, medewerker van het Specialarbejderforbundet i Danmark; *B. van Steenberghe*, verbonden aan de Subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen van de Rijksuniversiteit Utrecht; *Erno Tromp*, illustrator, graficus en schilder; *J. M. den Uyl*, voorzitter van de fractie van de Partij van de Arbeid in de Tweede Kamer; *Claude Vincent*, medewerker van de Fédération Générale Agro-alimentaire-C.F.D.T.; *Ria Vogels*, tijdelijk wetenschappelijk medewerkster bij de sectie Culturele en Sociale Antropologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen; *Arend Voortman*, zelfstandig onderzoeker en beleidsadviseur; *Henk Wesseling*, secretaris van de Vereniging voor Volkshogeschoolwerk in Nederland; *Auke Wiersma*, fotojournalist; *C. T. de Wit*, waarnemend voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en hoogleraar in de Theoretische teeltkunde aan de Landbouwhogeschool; *Dick van Zijderveld*, socioloog/journalist.

Zet- en drukwerk:

Grafisch bedrijf Ponsen & Looijen,
Wageningen.

Inhoud van de Winteraflevering 1985/41-42

Leidse milieubiologen verrichten zinvolle W.R.R.-opdracht	
„Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw”	3
Leidse „Bouwstenen” kritisch bekeken	
Economische mogelijkheden en grenzen van een geïntegreerde landbouw	
<i>Doeke C. Faber</i>	5
„Negentig jaren” wordt vervolgd	15
Redactioneel	
<i>Spil</i> , – een „platform” zonder grenzen?	
<i>Arend Voortman</i>	16
Leidse „Bouwstenen” kritisch bekeken	
Landbouw: veroorzaker en slachtoffer van milieuproblemen	
<i>Ernst Ford</i>	17
Gegen den Neo-Agrarkonservatisme	
Für eine sozial-orientierte Agrarpolitik	
<i>Günther Horzetsky, Jaap Nieuwenhuize, Fleming Smit, Claude Vincent</i>	22
De crisis van het „koploper”-model	
Het classificatieschema van en in de Nederlandse landbouw	
<i>Jan Douwe van der Ploeg</i>	25
Problematiek in een acuut stadium	
Gaat de landbouw aan de mest ten onder?	
<i>Eppo Bolhuis en Jaap Nieuwenhuize</i>	33
Stichting Grondvest en de ideeën van Max Geldens	39
Nogmaals de Beleidsgerichte toekomstverkenning	
Een verruiming van perspectief	
<i>C. T. de Wit</i>	40
Een reactie op J. M. den Uyl	
Toekomstdenken tussen rood en groen	
<i>B. van Steenberghe</i>	45
Naschrift bij Van Steenberghe	
Politiek gaat over macht	
<i>J. M. den Uyl</i>	49
Onderzoek van het Utrechts Landbouw Genootschap	
Versnelde doorbraak van agrarische vrouwen in standsorganisatie?	
<i>Ans Hobbelinek</i>	51
Een breiend theekransje?	
De I.C.A., de plattelandsvrouwenvereniging in Ierland	
<i>Ria Vogels</i>	54
Vredespolitiek en Europese veiligheid	
Alternatieve benadering niet zonder perspectief	
<i>Frans-Bauke van der Meer</i>	61
Bij de dood van Bernard Lambert	
Agrarisch links in Frankrijk verliest zijn vader	
<i>Arie van den Brand</i>	66
Portret van een schilder	
Hoe komt het toch, dat ik koeien schilder?	
<i>Erno Tromp</i>	67
De dichter is een koe	
<i>Gerrit Achterberg</i>	68

Nogmaals de Beleidsgerichte toekomstverkenning

Een verruiming van perspectief

C. T. de Wit

Onder de titel: **EEN VERRUIMING VAN PERSPECTIEF** is in 1983 het tweede deel van de **BELEIDSGERICHTE TOEKOMSTVERKENNING** van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, de W.R.R., verschenen. Het uitgangspunt van deze verkenning (in de wandeling: B.T.V.) is, dat de samenleving niet als het weer over ons komt, maar mede vorm krijgt door maatschappelijke discussie en politiek handelen. Gepoogd is aan die discussie bij te dragen door een scala van mogelijke ontwikkelingen te presenteren die gestoeld zijn op normatieve opvattingen die ook politiek worden verwoord.

Met zijn nieuwe, niet onomstreden vorm van toekomstverkenning heeft de W.R.R. ook tegengas willen geven tegen een ontwikkeling in de richting van verregaande bagatellisering van de invloed van politiek handelen. Een ontwikkeling die kan leiden tot gevaarlijke apathie enerzijds en onverbloemd groepsegoïsme anderzijds.

De rol van de politiek

Het uitgangspunt van de B.T.V. is stellig niet onomstreden gebleven. Reeds in een vroeg stadium is opgemerkt dat de WRR met dit uitgangspunt de rol van de politiek en van de overheid in de samenleving schromelijk zou overschatten. Regeren, is wel gesteld, zou vooral wachten zijn, wachten op de noodzaken die soms al jaren zijn onderkend en eindelijk zo duidelijk aan het licht treden dat ze bespreekbaar en behandelbaar zijn geworden. Voor zover de politiek er nog iets toe doet, is dat vooral als de kruiwagen van belangengroepen. Dit mag dan in tijden van crisis zo zijn, maar die duren niet eeuwig en met de Beleidsgerichte toekomstverkenning heeft de WRR geprobeerd juist tegengas te geven tegen een ontwikkeling in deze richting, die heel gemakkelijk leidt tot het overheersen van apathie aan de ene kant en onverbloemd groepsegoïsme aan de andere.

In het vorige nummer van *Spil* verzet Den Uyl zich ook tegen dit bagatellise-

ren van de politiek met zijn keuze voor een planmatigheid waarin op grondslag van alternatieve toekomstbeelden door politieke partijen, door regering en door parlement keuzen worden gedaan. Tezelfdertijd verwijt hij echter de WRR dat hij op het huis van zijn toekomstverkenning geen dak heeft gezet, geen keus heeft gemaakt voor een dragend beginsel en zich zo per saldo praktisch niet heeft bloot gegeven. Dat is inderdaad het geval, maar Den Uyl vergeet te zeggen dat de WRR door partij te kiezen voor één alternatief de geloofwaardigheid van de beschrijving van alle andere zou hebben ondermijnd. Dit nog afgezien van de vraag of de WRR wel is ingehuurd om een dergelijke politieke keus te maken en of die acht raadsleden van een zo verschillend politieke pluimage wel tot een gezamenlijke keuze zouden kunnen komen.

Zes visies

Om nu op de toekomstverkenning zelf terug te komen: hierin wordt uitgegaan van zes zogenoemde karakteristieke

Auteur C. T. de Wit, waarnemend voorzitter van de W.R.R.

visies op de ontwikkeling van de samenleving. Deze werden geconstrueerd door twee onderscheidingen te combineren. De eerste onderscheiding betreft de politieke hoofdstromingen in Nederland: het liberalisme, het socialisme en iets waarvoor geen goede naam bestaat en wat daarom in overleg met de aanhangers maar de politiek op christelijke grondslag is gedoopt. De tweede onderscheiding betreft de rol die wordt toegekend aan de overheid en haar organen. Enerzijds ziet men de overheid niet alleen als onmisbare deelnemer in het maatschappelijk verkeer, maar kent men haar ook een stuwende rol toe. Anderzijds vertrouwt men veel meer op de zelfregulerende mogelijkheden van de maatschappelijke organen en ziet men de rol van de overheid eerder als bemiddelend dan stuwend. Deze twee posities staan bekend als technocratisch en sociocratisch.

De zes karakteristieke visies op de ontwikkeling van de samenleving zijn nu verkregen door de ideologische driedeling te kruisen met deze indeling

in tweeën. De onderscheiding technocratisch versus sociocratisch krijgt dan een eigen kleur binnen de drie ideologieën. Zo houdt de sociocratische opvatting bij het liberalisme een sterke voorkeur in voor het individuele initiatief en bij de socialistische een zich sterk maken voor het vakverenigingswerk binnen de bedrijven. In de christelijk-sociocratische politiek bestaat er echter een grote voorkeur voor het versterken van de eigen verantwoordelijkheid van overzichtelijke gemeenschappen waarin men leeft en werkt.

De karakteristieke visies zijn ieder voor zich sluitende stelsels van normstellende globale uitgangspunten en opvattingen en spannen gezamenlijk het hele veld van politieke opvattingen op. Zij zijn het uitgangspunt voor het schetsen van alternatieve ontwikkelingen, maar geen partijprogramma's die zijn geschreven om kiezers te mobiliseren en te winnen. Het is daarom een vruchteloze bezigheid bestaande politieke partijen volgens dit schema te etiketteren. Het is vol te houden dat dit tegelijkertijd de kracht en de zwakte van deze benadering is.

Op basis van deze karakteristieke visies zijn vervolgens alternatieve perspectieven geschilderd voor de sociale en economische ontwikkeling, ruimtelijke ordening, landbouw en milieu, cultuur, Europese politiek, vrede en veiligheid en het openbaar bestuur. Het onderscheiden van zes visies op het geheel betekent niet dat het zinvol is telkens voor elk van deze afzonderlijke beleidsterreinen ook zes perspectieven te onderscheiden. Zoveel wezenlijk verschillende oplossingsrichtingen zijn er niet. Maar wel is het zo dat in de uiteindelijke inkleuring van een oplossingsrichting de karakteristieke visie van waaruit dit gebeurt, herkenbaar is.

Sociaal-economische perspectieven

Wat de sociaal-economische ontwikkelingen betreft is in het eerste deel van de toekomstverkenning dat in 1980 is verschenen, een als prikkelend bedoeld voorbeeld uitgewerkt. Dit voorbeeld is een verbijzondering voor Nederland van een toekomststudie van de OECD en kan worden gezien als een liberaal-technocratisch perspectief. In de gematigde groeivariant werd in de loop van de jaren tachtig een werkloosheid voorzien van tegen

de één miljoen, maar de tijd was er nog niet naar dat een dergelijke schatting veel indruk maakte. Wel werd nogal eens over de oplossingsrichtingen heen gevallen die waren gebaseerd op herindustrialisatie, het doorbreken van rigiditeiten op de arbeidsmarkt, het ter discussie stellen van verworvenheden van de verzorgingsstaat en de stroomlijning van het openbaar bestuur. Gezien de latere ontwikkelingen zou de WRR er misschien beter aan gedaan hebben dit uitdagend voorbeeld als een voorspelling te verkopen, maar dit is wijsheid achteraf.

In het tweede gedeelte van de toekomstverkenning zijn drie sociaal-economische perspectieven uitgewerkt. Hierin worden problemen van stagnerende groei, toenemende werkloosheid, beslag op uitputbare grondstoffen en op de draagkracht van het milieu samen met de voornaamste vraagstukken van verdeling van arbeid en inkomen en de verhouding tussen de collectieve en particuliere sectoren behandeld. In het bestek van dit artikel kan hier maar kort op worden ingegaan.

Duurzame samenleving

In het perspectief van de *duurzame samenleving* wordt het meest vergaand afstand genomen van het uitdagerende voorbeeld. Hierin staan versobering en rentmeesterschap centraal in een ontwikkeling die aansluit op de christelijk-sociocratische visie. Het gaat hier om een economie waarbij consumptiepatroon en -niveau als middel worden gebruikt voor het doel van duurzaamheid en zinvolle werkgelegenheid.

Bij een nadere uitwerking wordt gesteld dat ten opzichte van 1980 het nationaal inkomen tot 1990 met bijna 19 procent stijgt. Deze groei wordt echter vooral ingezet ten behoeve van ontwikkelingshulp, milieu, energie en werkgelegenheid, zodat per hoofd van de bevolking de consumptie met ruim 12 procent per jaar daalt, terwijl het consumptiepatroon drastische wijzigingen ondergaat in de richting van minder gebruik van industriële producten en energie. Dit komt omdat er strakke eisen worden gesteld aan het energieverbruik. De sectoren energiebesparing en vuilbestrijding vragen veel investeringen. Deze worden onder meer gestimuleerd door een forse prijsverhoging van de energie. Tegelijkertijd

worden de lasten die nu drukken op de arbeid verlaagd. Dit zou op de duur moeten leiden tot veranderingen in het stelsel van voortbrenging in de richting van een meer arbeidsintensieve productie.

Mede door het gericht scheppen van werk kan ondanks de versobering de werkgelegenheid met 4,8 miljoen volledige arbeidsplaatsen worden gehandhaafd op het peil van 1980. Door het selectief toekennen van uitkeringen aan hen die zich niet op de arbeidsmarkt begeven of zich terugtrekken voor het verrichten van niet betaalde arbeid, wordt het aanbod van werkzoekenden aanmerkelijk teruggebracht zodat het aantal werklozen aanmerkelijk minder zal zijn dan de ruim één miljoen die op grond van een conventionele extrapolatie te verwachten is. Hierdoor wordt verder beoogd de activiteiten buiten de formele economie te versterken, het scherpe onderscheid tussen betaalde en onbetaalde arbeid te laten vervagen, de functies van man en vrouw gelijkwaardiger te maken en de solidariteit in het gezin en andere kleine samenlevingsverbanden te versterken.

Het sociale zekerheidssysteem kenmerkt zich door het bestaan van de eerder genoemde selectieve basisuitkeringen die mede erop zijn gericht bepaalde maatschappelijke doelstellingen te bevorderen, een loonderverzekering die voorziet in uitkeringen tot het minimumloon en demografische verzekeringen zoals de algemene ouderdomswet. Wat hierboven uit gaat, is de zorg van het individu dat zich echter meer dan nu geborgen weet in overzichtelijke solidariteitsverbanden.

De zeggenschapsverhoudingen zullen zich ontwikkelen naar meer verantwoordelijkheid in eigen kring, waarbij samenwerking vooropstaat. Hoewel de overheid zich zo min mogelijk sturend zal opstellen blijft haar bemoeienis op het punt van sociale zekerheid, onderwijs en bestuur groot omdat er zoveel te veranderen is in deze wereld.

Bij de uitwerking van dit perspectief is dankbaar gebruik gemaakt van gedachten die ontwikkeld zijn rond de Raad van Kerken en wat in de wandeling klein links wordt genoemd. De nadruk is zo nogal sterk komen te liggen op de verantwoordelijkheid van personen en groepen voor het bewerkstelligen van een verandering in mentaliteit

en levensstijl. In de sociocratisch socialistische, of zoals Den Uyl zegt libertair socialistische opvattingen is versobering op zichzelf geen morele waarde en bestaat er veel meer oog voor de noodzaak van collectieve machtsvorming om wat dan ook te bereiken. Hierbij worden dan de mogelijkheden van de sociaal-democratie aanmerkelijk hoger aangeslagen dan in de visie die hier aan de orde is.

Waarborgstaat

Het perspectief van de *waarborgstaat* is vorm gegeven vanuit de sociocratisch-liberale visie. Het gaat hier primair om het realiseren van een consumptief gerichte groei en niet zozeer om werkgelegenheid. Hiertoe moeten goede voorwaarden worden geschapen voor afzet in binnen- en buitenland. Daarvoor is het onbelemmerd functioneren van de markten van goederen, diensten en kapitaal en vooral van arbeid een noodzakelijke voorwaarde. De huidige verzorgingsstaat wordt omgebouwd tot een waarborgstaat waarin de zorg voor zichzelf aan de burger wordt overgelaten die zich dan echter wel beveiligd weet door een vangnet dat door de staat wordt gewaarborgd.

Ten opzichte van het jaar 1980 groeit het nationaal inkomen tot het begin van de jaren negentig met ruim 30 procent, waarvan een meer dan evenredig gedeelte naar de gezinnen vloeit. In de industriële sector treedt er een verschuiving naar de lichtere, verwerkende en bewerkende industrietakken op en in de dienstensector naar diensten die traditioneel op commerciële basis worden verleend.

Door het invoeren van een stelsel van negatieve inkomstenbelasting dat in zijn uitvoering neerkomt op het aan iedereen toekennen van een basisinkomen waarvan bij het gezamenlijk voeren van het huishouden net valt rond te komen, wordt de burger gevrijwaard tegen gebrek en wordt het voor hem weer aantrekkelijk gewoon voor het geld te werken. Dit maakt het mogelijk de arbeidsmarkt vergaand te liberaliseren met als sluitstuk de afschaffing van het minimumloon. Het arbeidsaanbod in uren gemeten wordt zo teruggebracht en het werk over een groter aantal banen verdeeld. De werkgelegenheid is met bijna 5 miljoen volledige banen maar weinig hoger dan in 1980, maar hierbij komt nog het werk dat onder de huidige omstan-

digheden door het hoge minimumloon uit de markt wordt geprijsd. Ook zal inkomensgroei, net als in het verleden, een vrijwillige verkorting van de arbeidsduur uitlokken. De werkloosheid waarvan overigens de registratie zijn betekenis verliest, zal daarom aanmerkelijk minder bedragen dan bij de voortzetting van een meer traditioneel beleid is te verwachten.

Het collectieve element van het sociale zekerheidsstelsel wordt gevormd door het basisinkomen dat voor degenen die vanwege leeftijd of ziekte niet kunnen werken hoger kan worden gesteld dan voor degenen die dit wel kunnen. Wat daarboven uit gaat is in beginsel geen zorg voor de waarborgstaat. Ziekteverzekering wordt verplicht voor iedereen, maar de uitvoering wordt in handen gegeven van particuliere maatschappijen die concurreren om de premie.

Wat de zeggenschapsverhoudingen betreft zal er een duidelijke scheiding van verantwoordelijkheden worden bewerkstelligd waarbij de positie van de aandeelhouders en het management wordt versterkt. De rol van de overheid wordt teruggedrongen en beperkt zich voornamelijk tot het scheppen van voorwaarden voor een zo goed mogelijk functioneren van de markten van goederen, diensten, kapitaal en arbeid.

Sociocratisch georiënteerde liberalen richten zich uitdrukkelijk tegen het overvragen van de overheid en de grote plaats die aan de staat wordt toegekend. Daarmee onderscheiden zij zich van de technocratisch georiënteerde liberalen die evenals de socialistische staatsmacht willen gebruiken, al is het dan voor andere doeleinden. Den Uyl merkt op dat dit ook kenmerkend is voor de huidige regering. Voor het vormgeven van deze visie is vooral gesteund op buitenlandse literatuur, maar recente publikaties doen zien dat zij niet vreemd is aan het liberale gedachtengoed in Nederland.

Versterkte verzorgingsstaat

In het perspectief van de *versterking van de verzorgingsstaat* ligt een zwaar accent op export gestuwde groei en werkgelegenheid. Deze groei schept de ruimte om door algemene arbeidstijdverkorting zowel het recht op arbeid en inkomen als de plicht tot het voorzien in eigen levensonderhoud te spreiden over een ieder die tot werken in staat is. Dit vraagt dan wel een ge-

leide loonpolitiek en grote aandacht voor de socialisatie van de vraag. Zowel de doelstellingen als het vereiste beleid dat nodig is, maken dat een dergelijke ontwikkeling vooral in het verlengde ligt van de technocratisch-socialistische visie.

In de gepresenteerde uitwerking van deze visie groeit ten opzichte van 1980 het nationaal inkomen tot het begin van de jaren negentig met ruim 25 procent. Hiervan vloeit een meer dan evenredig gedeelte toe aan het bedrijfsleven en de overheid om de benodigde investeringen mogelijk te maken. Voor de burgers staat daar wel tegenover dat meer goederen en diensten voor de overheid beneden kostprijs worden beschikbaar gesteld. Ook hier stabiliseert zich de werkgelegenheid gemeten in 40-urs banen op een niveau van tegen de 5 miljoen. Er is dan uiteindelijk een werkweek van 25 uur nodig om het werk gelijkelijk te verdelen over een ieder die tot werken in staat is, zowel man als vrouw. Bij de uitwerking van deze visie is verondersteld dat dit doel in het begin van de jaren negentig ongeveer halverwege is bereikt, zodat er aan de overgangsproblemen die zich voordoen nogal wat aandacht is besteed.

Door deze algemene arbeidstijdverkorting loopt ondanks de economische groei het minimumloon terug. Gegeven het streven naar emancipatie is dit aanvaardbaar voor alleenstaanden en tweeverdieners. Voorlopig moet echter nog worden gerekend op het bestaan van een groot aantal gezinnen met één kostwinner en voor zover deze tegen het minimumloon aan ontvangen, is deze teruggang onaanvaardbaar. Gezinstoeslagen zijn daarom onvermijdelijk.

Het streven naar betaalde arbeid voor een ieder die werken kan, rechtvaardigt een sociaal zekerheidsstelsel waarbij het recht op uitkering blijft gekoppeld aan de plicht tot werken. De solidariteit tussen werkenden en niet-werkenden komt tot uiting in de handhaving van de netto-nettokoppeling op het minimum niveau, maar gerechtvaardigde inkomensverschillen blijven overigens doorwerken in de uitkeringen.

Bij de uitwerking van dit perspectief is vooral voortgebouwd op het traditionele socialistische erfgoed en niet zozeer aangesloten bij het „anti-industrie-socialisme” dat tot in het begin

van de jaren tachtig nog sterk in de mode was. Daarvoor is het latente verschijnsel van armoede in de verzorgingsstaat voor veel socialistten te acuut en hardnekkig, zoals ook nog eens uiteen is gezet door Den Uyl.

Knelpunten

Een probleem binnen een visie is een

Th. Quené, tot 1 februari voorzitter van de W.R.R., nu van de S.E.R.

knelpunt wanneer dit probleem binnen de context van de visie zelf moeilijk tot een oplossing kan worden geleid. In de verkenning zelf zijn deze gesignaleerd op het moment dat zij in de beschouwing naar voren kwamen, maar binnen het kader van dit artikel is het duidelijker hier apart aandacht aan te besteden.

In het perspectief van *de duurzame samenleving* past het goed ontwikkelen in de gewenste richting te bevorderen door de lasten op arbeid te verlagen en die op energie en andere schaarse grondstoffen te verhogen. Een dergelijke wijziging van de heffingsstructuur is in beginsel door Nederland zelfstandig uit te voeren, met een verevening aan de grens zoals nu ook met de BTW gebeurt. Gaat het echter om drastische verschuivingen zoals hier voorzien, dan komt een onbelemmerd grensverkeer in het gedrang en dit past niet met de vanuit deze visie uitgewerkte ontwikkeling naar een federatie van regio's in het kader van de Europese Gemeenschap.

In bestuurlijk opzicht figureert in deze visie een ordebepalende staat die terughoudend staat tegen het scheppen van voorzieningen en het naar zich toehalen van bevoegdheden. Deze opvatting over het openbaar bestuur kan op een aantal beleidsterreinen botsen met de aspiraties die aan deze visie eigen zijn. Dit springt wel heel erg naar voren bij een verdere uitwerking van welk stelsel van selectieve basisuitkeringen dan ook. Dit vraagt om een overheid en instanties die namens de overheid optreden die zich in tal van opzichten een oordeel aanmeten over het doen en laten van de burgers en dan vooral nog degenen die het minst weerbaar zijn. Hier is van een wezenlijk knelpunt sprake.

Een belangrijk knelpunt in het perspectief van *de waarborgstaat* is de vaststelling van de hoogte van het algemeen basisinkomen dat onder een stelsel van negatieve inkomstenbelasting aan een ieder wordt toegekend. Dit moet enerzijds laag genoeg zijn om voor een voldoende aantal mensen de prikkel tot werken te handhaven en anderzijds zo hoog dat er, zij het met pijn, van rond is te komen. Ook al omdat in Nederland het sociale minimum in verhouding tot het gemiddelde inkomen en in vergelijking met het buitenland hoog is, zou het best kunnen zijn dat er heel weinig ruimte is om tussen deze twee klippen door te zeilen.

In deze visie staat de marktconformiteit hoog in het vaandel. Een tekort aan werkrachten betekent dan dat het basisinkomen te hoog is, terwijl een groot aantal werkzoekenden er juist op zou wijzen dat het basisinkomen te laag is. Het is echter ook denkbaar dat zich gesloten circuits vormen waarbinnen eenmaal werkenden geen aantasting van hun positie toelaten. Dit knelpunt hangt samen met het verschijnsel dat binnen dit perspectief de materiële belangenbehartiging door de vakbeweging veel meer naar de onderneming verschuift. Dit houdt een ontwikkeling naar meer ongelijkheid op sociaal en economisch terrein in, maar dit is de prijs die moet worden betaald voor de decentralisatie van het sociaal en economisch proces. Of de samenleving dit aan kan, is een tweede.

In het perspectief van *versterking van de verzorgingsstaat* worden door een geleide inkomenspolitiek een aantal belangrijke sociale en economische

doeleinden naderbij gebracht. Geleid door financiële prikkels worden zo aanvaardbaar geachte verhoudingen tussen de mensen bewerkstelligd, voldoende besparingen gevormd en wordt de juiste persoon naar de juiste plaats om te werken geleid. Een geleide inkomenspolitiek betekent echter eveneens dat het ook in socialistische kringen onvervreemdbaar geachte recht van vrije loononderhandelingen tussen werknemers en werkgevers wordt aangetast. Omdat dit tot nu toe alleen in tijden van nood is gelukt, ligt hier een belangrijk knelpunt.

Een ander belangrijk knelpunt in deze visie is de noodzaak van toeslagen voor gezinnen met een kostwinner die het minimum of niet veel meer verdient en waarvan niet mag worden verwacht dat de vrouw in staat is betaald werk te vinden. Dit betreft oudere gezinnen waarvan veelal de vrouw niet voldoende gekwalificeerd is voor de arbeidsmarkt en gezinnen waarvan de vrouw zich vanwege de culturele achtergrond niet op de arbeidsmarkt begeeft. Het gaat hier nog jarenlang om honderdduizenden gezinnen en een toeslag die het inkomen tussen minimum en 20 procent hoger vrijwel nivelleert. Deze bij algemene arbeidstijdverkorting onvermijdelijke vloer in het sociale zekerheidstelsel leidt er toe dat ook vanuit dit perspectief gezien de nivellering tussen minimum en modaal gaat knellen.

Enkele keuzen

In het perspectief van de duurzame samenleving wordt ervan uitgegaan dat met het gebruik van de natuurlijke hulpbronnen de grens van het mogelijke is bereikt en dat het althans in het rijke Westen mogelijk moet zijn voldoende politieke steun voor een strategie van versobering te mobiliseren. De kansen hiertoe schat ik niet hoog in. In de eerste plaats willen nog veel mensen méér en daarbij gaat het heus niet om het tweede huis, de tweede auto of reisjes naar zon of sneeuw maar om zaken die temidden van de welvaart van anderen terecht als eerste levensbehoeften worden ervaren. In de tweede plaats dringt het weer door dat er nog zo grote voorraden van uitputbare grondstoffen zijn, waaronder energie, dat fysieke schaarste hieraan zich nog niet doet voelen. En wat de aantasting van natuur en leefomgeving betreft is het een triest feit dat de problemen pas voldoende in de

publieke belangstelling komen en daarmee op de politieke agenda tegen de tijd dat herstel zoveel inspanning en kosten vraagt dat dit praktisch onmogelijk is. Het aanprijzen van versobering als een oplossing en het tegelijkertijd onderschatten van de technische mogelijkheden om het getij te doen keren, vergroot niet bepaald het draagvlak om voortvarend aan te pakken wat gedaan moet worden.

Dat wil niet zeggen dat de techniek geen grenzen kent. In sommige gevallen is de vervuiling niet te bestrijden als deze eenmaal is geschied, zoals bij de verhoging van het CO₂-gehalte van de atmosfeer of vraagt de bestrijding zoveel inspanning dat beheersing door minder gebruik van vervuilende energie en grondstoffen nodig is.

Een van de manieren waarop in het perspectief van de duurzame samenleving hiervoor de middelen worden gevonden, is het belasten van energie en grondstoffen. Maar los van de visie lijkt het een goede politiek die zaken te belasten waarvan men het gebruik wil ontmoedigen en die zaken te ontlasten waarvan men het gebruik wil bevorderen. Voor zo lang een relatief geringe werkgelegenheid nog als een maatschappelijk kwaad wordt gezien, zou het daarom aanbeveling verdienen ook de lasten op de arbeid zoveel mogelijk naar die op energie te verschuiven. Ook Geldens stelt dit voor in zijn artikel in het vorige nummer van SPIL. Wat dit betreft waren we in het eind van de jaren zeventig op de goede weg toen de zogenoemde aardgasbaten voor een aanzienlijk deel werden aangewend voor het verlichten van de premiedruk op de arbeid, maar deze ontwikkeling is sindsdien weer teruggeschroefd.

Het is natuurlijk wel de vraag of de maatregel voldoende effect sorteert. In de Beleidsgerichte toekomstverkenning is een eerste poging gewaagd dit te berekenen. Zoals mocht worden verwacht is er een uitbreiding van de werkgelegenheid bij de dienstensector, inclusief de overheid maar met uitzondering van het vervoer en geven de basisindustrieën een afkalving van de werkgelegenheid te zien. De bouwrijverheid komt er ook beter af. Voor deze sector is de huidige heffingsstructuur welhaast de meest slechte. Om allerlei redenen zijn de effecten op de werkgelegenheid echter niet bijzonder indrukwekkend. Dit is ook niet het geval bij de berekeningen die in het kader van door de WRR gesponsord

onderzoek naar de mogelijkheden van geïntegreerde landbouw zijn gemaakt, al verandert de produktiestructuur aanzienlijk. Bij dit alles dient wel te worden bedacht dat het hier alleen gaat om de veranderingen in wat waar wordt voortgebracht en niet in de wijze van voortbrenging. Hieraan is zowel in de Beleidsgerichte toekomstverkenning als in de geïntegreerde-landbouwstudie een aparte beschouwing gewijd, maar het voert te ver daarop in te gaan.

Ons stelsel van sociale zekerheid dat sinds de jaren vijftig zijn vorm heeft gekregen staat doorlopend onder druk van wijzigingen in machtsverhoudingen, in sociale en culturele opvattingen en in economische omstandigheden. Deze druk is onder invloed van de stagnatie zover opgelopen dat her en der van een crisis in de verzorgingsstaat wordt gesproken. Er wordt echter ook op gewezen dat het stelsel van sociale zekerheid weliswaar is ontwikkeld in tijden van voorspoed, maar dat het stelsel ook was bedoeld om in tijden van tegenslag door herverdeling van inkomsten mensen te beschermen. Zijn er door economische stagnatie minder inkomsten dan is er minder te verdelen, maar dit is geen crisis in de verzorgingsstaat en het is niet de ondergang van het sociale zekerheidsstelsel, maar de beproeving ervan, zoals De Swaan eens in één van zijn stukken in de krant schreef. En ondanks alle venijnige aanvallen erop van mensen die beter moesten weten, doorstaat het deze zware beproeving, al is dit niet meer met glans.

Het stelsel kenmerkt zich door de verworvenheid dat de gunst van onderstand, de armenzorg dus, is vervangen door een recht op inkomen en materiële bijstand dat tegenover de overheid tot gelding kan worden gebracht. De burger heeft dit goed begrepen, maar de bereidheid om in de rol van premieplichtige en belastingbetaler de nodige middelen op te brengen is niet altijd even groot. Samen met de vaak gebrekkige afweging bij de uitvoering heeft dit tot gevolg dat problemen van betaalbaarheid in het stelsel zijn ingebakken. In het perspectief van de verzorgingsstaat bestaat hier weinig oog voor. Evenmin als voor de frustrerende effecten van een situatie waarbij in feite weinig materieel gewin tegenover werken staat.

Het stelsel van een negatieve inkom-

stenbelasting of basisinkomen voor iedereen, dat niet vervalt als men werkt, is voor dit laatste een principiële oplossing uit onverdacht liberale hoek. Dit dient in het perspectief van de waarborgstaat te worden aangevuld met vrijwillige verzekeringen, maar dan wordt wel een heel grote wissel getrokken op het naar waarde inschatten door de individuele burger van de vele risico's die hij loopt.

De oplossing voor beide problemen zal op de duur waarschijnlijk gevonden worden in een stelsel waarbij aan het ene eind de collectieve solidariteit vorm wordt gegeven in een gewaarborgd inkomen voor iedereen en aan het andere eind de eigen verantwoordelijkheid in vrijwillige verzekeringen. Daar tussenin komt dan een traject dat wordt afgedekt door verplichte verzekeringen, maar zonder element van solidariteit. Voor wie daarbuiten valt, wordt de solidariteit tenslotte in de bijstand verder vorm gegeven. Bij dit alles dient het motto dat Beveridge in de Tweede Wereldoorlog aan zijn plan voor de sociale zekerheid meegaf: „No cake for anyone before bread for everyone”¹⁾, goed in het oog te worden gehouden.

Alleen in het perspectief van de houdbare samenleving wordt een klem gezet op de industriële produktie en kan met recht worden gesproken van een post-industriële maatschappij of een post-materiële samenleving. In de andere perspectieven blijft, weliswaar met afnemende werkgelegenheid, de industriële produktie toenemen evenals in de industriële maatschappij de landbouwproduktie bleef toenemen bij eerst relatief en later absoluut afnemende werkgelegenheid. De produktie van allerlei diensten die we elkaar kunnen leveren in commercieel of collectief verband komt dus nog bovenop een toenemende produktie van materiële goederen: het „post” in post-industrieel en post-materieel slaat dus gelukkig nergens op. Vooral wanneer er een basisinkomen is, en dus ook het minimumloon minder gaat knellen, kunnen bestaande soorten van dienstverlening worden uitgebreid. Daarbovenop komen dan nog diensten die als nieuw zijn te kwalificeren, maar hiervan is het moeilijk een goede voorstelling te maken. Wie dit kan, doet er goed aan niet de toekomst verder te verkennen maar in zaken in te gaan.

¹⁾ Geen cake voor wie dan ook, voordat er brood is voor een ieder.